

DOI: <https://doi.org/10.17721/2520-2626/2020.27.9>
УДК 351(304)

Олена Газізова
кандидат історичних наук,
завідувач відділу освітніх технологій
та популяризації українознавства
Науково-дослідного інституту українознавства, м. Київ

ORCID: 0000-0002-5353-5637
email: olena.gazizova@ukr.net

ЗАГРОЗИ НАЦІОНАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ В ГУМАНІТАРНІЙ ПЛОЩИНІ: ЦІННІСНО-СМИСЛОВІ АСПЕКТИ

Анотація. Дослідження зорієнтоване на виявлення загроз національній безпеці в гуманітарній сфері, пов'язаних з потребою окреслення ціннісно-смыслового наповнення в умовах соціальних зрушень, воєнних дій та ціннісної кризи, адже актуалізація історико-культурного спадку та етнонаціональних процесів накладається на аксіологічно неоднорідний та фрагментарний сучасний соціокультурний простір.

Складність формування політики національної безпеки в тому, що вона має увібрати суспільні, економічні, політичні та культурні ознаки єдності, репрезентувати національний простір, не заперечуючи права відтворення інших ідентичностей. Тому ключовим є творення спільного соціокультурного простору як горизонтальної солідарності суспільства, заснованого на ціннісних домінантах національної ідентичності. За концептуальну основу до такого підходу варто взяти поняття національних цінностей, оскільки воно, поряд із поняттям національних інтересів, найбільш повно відображає специфіку гуманітарної сфери. Важливою підставою подальшого відтворення українства в Україні та за кордоном є субстанційно-духовні надбання й етнонаціональні традиційні виміри, які становлять основу національного буття України та дозволяють відчувати постійний зв'язок з Батьківщиною.

У статті актуалізується увага на недостатньому відображенні гуманітарної проблематики, ролі національних цінностей у формуванні національних інтересів і цілей в стратегічних безпекових документах України. Реакції держави у безпековому вимірі вимагає факт конструювання фейкових ідентичностей та підживлення сепаратистських тенденцій в регіонах України, як елемент гібридної війни. Врахування національних ціннісно-смыслових домінант при розробці законодавчих документів в освітньому середовищі, мовному питанні, етнокультурних процесах дозволить прогнозувати конфліктні ситуації, безпекові загрози та розробляти механізми уникнення кризи.

Ключові слова: національна безпека, гуманітарний простір, національні цінності, етнонаціональні ідентитети, ідентичність, українство, культуротворення, соціокультурні трансформації, українознавство, інформаційна агресія.

Olena Hazizova
PhD in History,
Head of the Department of Educational Technologies
and Popularization of Ukrainian Studies,
Research Institute of Ukrainian Studies, Kyiv

THREATS FOR NATIONAL SECURITY IN THE HUMANITARIAN SPACE: VALUE- AND SENSE-BEARING ASPECTS

Abstract. The research is aimed at disclosing the threats to national security in the humanitarian sphere related to the need of outlining value- and sense-bearing contents in terms of social shifts, military actions, and an axiological crisis, as the actualization of historical and cultural heritage and ethnonational processes overlaps with the axiologically inhomogeneous and fragmentary modern sociocultural space.

The complexity of national security policy formation is due to the fact that it must encompass social, economic, political, and cultural features of unity; create national space without denying the right to represent other identities. Thus, it is crucial to form the common sociocultural space as horizontal solidarity of the society based on the national identity's dominant values. The notion of national values must serve as a conceptual basis for such an approach as, along with the notion of national interests, it most fully depicts the specifics of the humanitarian sphere. The legacy of substance and spirit, as well as traditional ethnonational dimensions, which are fundamental for the national being of Ukraine and allow feeling a constant connection with the Motherland, form an essential foundation for the further representation of Ukrainians and their culture in Ukraine and abroad.

The article draws attention to the insufficient depiction of humanitarian problems, the role of national values in the formation of national interests and goals in the strategic security documents of Ukraine. The fact of constructing fake identities and nourishing separatist tendencies in the regions of Ukraine as an element of hybrid warfare requires the state's reaction. Consideration of dominant meanings and values when working on legal documents in the educational field, language issue, and ethnocultural processes will allow the prognosis of conflict situations, security threats, and elaboration of tools to avoid the crisis.

Keywords: national security, humanitarian space, national values, ethnonational identities, identity, Ukrainian culture, formation of culture, sociocultural transformations, Ukrainian studies, information aggression.

Постановка проблеми. Усім відома фраза «залізного канцлера» Німеччини О. фон Бісмарка «Ворог іде туди, де програє вчитель і священик». Стан безпеки держави безпосередньо залежить від рівня національної самосвідомості і самоповаги її громадян, характеру взаємин представників різних національностей і національних угруповань, особливостей етнічних, демографічних і соціально-культурних процесів в Україні. Збройна агресія РФ у 2014 р., внаслідок якої було анексовано АР Крим та окуповано окремі райони Донецької та Луганської областей, актуалізувала роль засобів «м'якої» сили для досягнення воєнно-політичних та зовнішньополітичних цілей. У ході гібридної війни проти України РФ у свідомості населення окремих регіонів був створений сприятливий ґрунт для поширення антиукраїнських, сепаратистських настроїв, що поставило на перший план серед пріоритетів гуманітарної безпеки держави політику формування національних ціннісно-смыслових ідентитетів українського суспільства, відновлення історичної пам'яті, загальнонаціонального історичного нарративу.

Аналіз наукових публікацій. Аксиологічні засади вироблення державної політики у сфері національної безпеки стали об'єктом уваги вітчизняних учених П. Гай-Нижника, Г. Ситника, О. Власюка, В. Горбуліна, В. Горлинського, С. Здіюрука, А. Качинського, В. Кожінова, В. Ліпкана, О. Литвиненка, В. Чалого, Л. Чупрія, І. Кіраха та ін. Загрози національній безпеці в гуманітарній площині фундаментально досліджують науковці Національного інституту стратегічних досліджень [1; 14].

На думку П. Гай-Нижника, Л. Чупрія, саме національні цінності, національні інтереси є головними структуроформуючими чинниками системи забезпечення національної безпеки [5, с. 465]. За висновком Г. Ситника, «національні цінності вирішальною мірою визначають сутність, цілісність і стійкість; інтереси – структуру й характер; цілі – конфігурацію і спрямованість формування та функціонування системи забезпечення національної безпеки» [23, с. 12–13]. Згідно з цим підходом гуманітарна сфера, як зазначає І. Каріх, визначається в основному світоглядно-ціннісними аспектами суспільного життя, а відповідна політика має на меті передусім вплив на суспільну свідомість, культуру, психологію як окремого індивіда, так і суспільства в цілому [15].

Мета статті. Дослідження спрямоване на визначення ціннісно-смыслового наповнення державних стратегій в освітньому середовищі, мовному питанні, етнокультурних процесах з метою

прогнозування конфліктних ситуацій та виявлення загроз національній безпеці в гуманітарній площині в умовах воєнних дій, інформаційної агресії РФ.

Виклад основного матеріалу. Загрози національній безпеці в гуманітарній сфері України викликають потребу зміцнення національного підходу до формування цінностей та пріоритетів. Результативність гуманітарної політики та її вплив на стан національної безпеки України тісно пов'язані з дією низки внутрішніх і зовнішніх чинників. О. Власюк до внутрішніх чинників консолідації українського народу на основі загальнонаціональних інтересів і загальнолюдських цінностей відносить: розвиток національної самосвідомості, побудову системи цінностей демократичного суспільства та універсальних норм людського спілкування, відновлення історичної пам'яті українського народу, утвердження української мови та культури за всілякого сприяння мовно-культурному розвитку національних меншин, державна підтримка науки та освіти тощо. Зовнішні чинники поділяються на такі, що сприяють духовному й інтелектуальному розвитку українського народу, чи гальмують його. До перших слід відносити насамперед національно-культурний потенціал і реальні дії державних та недержавних інститутів в Україні, спрямовані на національно-культурне відродження. До других належать різноманітні спроби інформаційної блокади, дії, спрямовані на пониження гідності української нації та її лідерів, дезінформацію світової громадськості щодо суті змін в Україні, на створення штучного ґрунту для міжнаціональних та міжконфесійних суперечок і конфліктів [3, с. 33-34].

Формування національних ціннісно-смыслових ідентитетів українського суспільства неможливе без ідеології, яку сповідує, відстоює та поширює держава. Відсутність національного самовизначення держави має своїм наслідком те, що сьогодні для багатьох українців російські окупанти й досі залишаються якщо не братами, то ворогами «через непорозуміння». Ідеологія держави визначає як стратегію її розвитку, напрями діяльності органів влади, так і окремішність суспільства, а в сьогоденній ситуації також і засади протистояння російській агресивній українофобській пропаганді [1, с. 287].

Проте в стратегічних документах із національної безпеки України цим питанням не приділено достатньої уваги. Зокрема, в Стратегії національної безпеки України, затвердженій Указом Президента України від 26 травня 2015 р. № 287/2015 серед основних напрямів державної політики національної безпеки України забезпечення гуманітарної безпеки

відсутнє. Є лише забезпечення інформаційної безпеки, серед пріоритетів якої захист національних цінностей, зміцнення єдності українського суспільства та впровадження загальнонаціональних освітніх програм з медіакультури. У Законі України «Про національну безпеку України», ухваленому 21 червня 2018 р., № 2469-VIII відсутня будь-яка згадка про гуманітарну площину (гуманітарну безпеку, гуманітарний розвиток, гуманітарний простір, гуманітарні загрози тощо) [11]. Це стосується і Стратегії національної безпеки України, затвердженої Указом Президента України від 14 вересня 2020 р., № 392/2020 [26]. Серед пріоритетних завдань стратегії визначено рішуче протистояння гуманітарній агресії, розвиток української культури як основи консолідації української нації та зміцнення її ідентичності [26].

В Україні в умовах воєнної агресії РФ та інформаційно-психологічного впливу, нав'язування чужої ідентичності відбуваються активні зміни у суспільній свідомості, у системі цінностей та ідеалів, поширенні патріотичних настроїв та посиленні єдності українського суспільства. Важливу роль в цьому процесі відіграють законодавчі ініціативи, спрямовані на відновлення історичної пам'яті.

В Указі Президента України № 534 від 1 грудня 2016 р. «Про пріоритетні заходи щодо сприяння зміцненню національної єдності та консолідації українського суспільства, підтримки ініціатив громадськості в цій сфері» значна увага приділена збереженню історичної пам'яті Українського народу, подоланню стереотипів та пропагандистських міфів, спрямованих на руйнування його єдності [28].

Важливими кроками української влади на шляху руйнування російсько-радянських історичних стереотипів в українській національній свідомості стало ухвалення 9 квітня 2015 р. Верховною Радою України пакету законів про декомунізацію, Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення процедури реабілітації жертв репресій комуністичного тоталітарного режиму 1917–1991 років», який набрав чинності 5 травня 2018 р. Починаючи з 2014 р., з метою підвищення патріотичних почуттів українського суспільства було запроваджено нові календарні пам'ятні дні, пов'язані з воєнною історією і традиціями України – День Національної гвардії України 26 березня, День пам'яті та примирення 8 травня, День пам'яті жертв геноциду кримськотатарського народу (1944) 18 травня, День Військово-Морських Сил Збройних Сил України 5 травня, День Сил спеціальних операцій Збройних Сил України 29 липня, День захисника України 14 жовтня, День Гідності та Свободи, День Десантно-штурмових військ Збройних Сил України 21 листопада тощо.

В умовах інформаційного протистояння та продукування фейкових дезінформаційних кампаній певними політичними і громадськими проросійськими силами в українському гуманітарному просторі на шляху відновлення національної пам'яті трапляються

серйозні перешкоди у вигляді інспірованого й підтримуваного з-за кордону внутрішнього спротиву. Однією з яскравих демонстрацій такого спротиву є щорічні акції під назвою «Бессмертний полк», які проходять 9 травня в багатьох містах України, стаючи постійним джерелом конфліктів і провокацій. Пошук рішення з протидії комплексним дезінформаційним кампаніям агресора має стати одним із пріоритетних завдань цілеспрямованої гуманітарної політики України. Багато в чому ефективність дезінформаційних кампаній базується на відсутності повноцінної системи навчання медіаграмотності в Україні, що має стати одним із критичних завдань державної інформаційної політики.

Після подій Революції Гідності відбулися позитивні зміни на шляху до проведення подальшої системної мовної політики, спрямованої на подолання загроз мовній ідентичності. Під натиском громадськості було скасовано Закон України «Про засади державної мовної політики» (відомий під назвою «закону Ківалова-Колесніченка»). В аналітичному огляді «Становище української мови в Україні у 2017 році», підготовленому громадською організацією «Простір свободи», українську мову називають рідною більше українців – 68 % (дані без урахування окупованих територій). Це на 10 % більше ніж у попередні п'ять років. [1, с. 289].

На зміцнення позицій української мови в засобах масової інформації спрямований Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо мови аудіовізуальних (електронних) засобів масової інформації» від 23.05.2017 № 2054-VIII, який встановлює на телебаченні обов'язкові щотижневі квоти передач і фільмів українською мовою. Йдеться про 75 % державної мови для загальнонаціональних і регіональних телеканалів, 60 % – для місцевих, а також 75 % державної мови для програм новин на телебаченні [8]. Відповідно до Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо частки музичних творів державною мовою у програмах телерадіоорганізацій» від 16.06.2016 № 1421-VIII, частка україномовних програм мала поступово збільшуватися до 60 %, а частка пісень українською мовою – 35 % [9]. За даними опитування Фонду «Демократичні ініціативи» та Центру Разумкова, проведеного з 14 по 19 серпня 2020 р. в усіх регіонах України за винятком Криму та окупованих територій Донецької та Луганської областей, мовні квоти підтримують 65% українців. Абсолютне схвалення цієї ініціативи – на Заході (95%). У Східному ж регіоні 38% підтримують і 56% проти. Також опитування показало, що більшість українців (52%) вважають, що в Україні не порушують прав російськомовних громадян. Ще 26% вважають, що права російськомовних в окремих випадках порушуються, 10% говорять про постійні порушення [2].

Стратегічним ресурсом культурного, духовного та ідеологічного розвитку суспільства виступає кінематографія. Починаючи з 2014 р. відбувається суттєве збільшення видатків на створення та популяризацію вітчизняних фільмів, серед яких

значна частка патріотичних кінострічок. Голова Державного агентства України з питань кіно П. Ілленко у звіті за 5 років відзначив, що у 2014–2019 рр. було знято 173 фільми (23 анімаційних, 67 ігрових повнометражних, 24 ігрових короткометражних, 56 неігрових і 3 літописні матеріали), розпочато виробництво 194 нових фільмів, вийшло в прокат 110. Якщо у 2014 р. до сфери прокату національних фільмів надійшло 1,1 млн грн, то у 2019 р. – вже 22,6 млн грн [7]. Тоді як для порівняння з 2004 по 2013 рр. у вітчизняний прокат вийшло біля 35 українських стрічок. За державної підтримки Уряду та Міністерства культури України, в рамках виконання бюджетної програми «Виробництво (створення фільмів патріотичного спрямування», у 2019 р. планувалося завершення 49 фільмів. Серед них: «Заборонений» (Р.Бровка), «Ціна правди» (А.Холланд), «Чорний ворон» – екранізація українського бестселера В.Шкляра, «Додому» (Н.Алієва) в головній ролі А.Сеїтаблаєв відомий своїми режисерськими роботами над фільмами «Хайтарма», «Чужа молитва», «Кіборги», «Захар Беркут». Попри очевидні здобутки вітчизняної кінематографії, в телевізійному просторі мало демонструється українських стрічок, які репрезентують національну ідентичність. Наприклад, 14 жовтня 2020 р., в День захисника України, серед провідних українських каналів українське патріотичне кіно можна було подивитися лише на кількох: ICTV (т/с «Кіборги», т/с «Доброволець», х/ф «Червоний»), Київ TV (Документальні фільми: «Висота 307:5», «Війна на нульовому кілометрі», «На схід», «Луганський форпост»), UA:Перший (д/ф «Вибір»), телеканал «Україна» (х/ф «Захар Беркут» (1972), 1+1 в нічний час (фільми «Черкаси» о 22.10, «Чорний ворон» о 00.10 і «Крути 1918» о 02.25). Проте в найбільш затребуваний ефірний час з 17.30 до 22.15 демонструвалися серіали «Скажене весілля» і «Скажене весілля» – 2. Тоді як на більшості популярних телеканалів, зокрема на «Інтері», «Новому каналі», «СТБ», патріотичного українського кіно і загалом передач на патріотичну тематику в цей день не було взагалі.

Роль української мови як фактора єдності українського суспільства і національної безпеки України визначена в Законі України №2704-VIII від 25.04.2019 «Про забезпечення функціонування української мови як державної». Закон передбачає поступовий перехід на українську мову навчання в усіх школах країни [10]. Уже з вересня 2020 р. низка російськомовних шкіл повинні були перейти на навчання українською. Проте деякі критики вважають таке рішення дискримінаційним для нацменшин та вимагають його перегляду. Зокрема, на розгляд парламенту винесений проєкт закону члена фракції «Слуга народу» М.Бужанського № 2362 від 31.10.2019 р. «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо навчання державною мовою в закладах освіти», яким пропонується відтермінувати цей перехід до 2023 року [20].

Для забезпечення сталого розвитку держави одним із головних завдань освітньої політики має стати формування в учнів та молоді національних суспільно-державних цінностей як ідейного підґрунтя української громадянської ідентичності. Ціннісний потенціал освіти відображено в нових законодавчих документах. Зокрема, пріоритети виховного процесу в освітньому просторі України визначено в «Стратегії національно-патріотичного виховання», затвердженій Указом Президента України від 18 травня 2019 року № 286/2019, в основу якої покладено ідеї зміцнення української державності як консолідуючого чинника розвитку суспільства, формування патріотизму та утвердження національних цінностей. Основними складовими національно-патріотичного виховання є: громадсько-патріотичне, військово-патріотичне та духовно-моральне виховання [17].

У новому Законі України від 16.01.2020 № 463-IX «Про повну загальну середню освіту» звертається увага, що виховний процес є невід’ємною складовою освітнього процесу у закладах освіти і має ґрунтуватися на загальнолюдських цінностях, культурних цінностях Українського народу, цінностях громадянського (вільного демократичного) суспільства, принципах верховенства права, дотримання прав і свобод людини і громадянина...» [12].

У Концепції державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року (розпорядження КМУ від 14 грудня 2016 р. № 988-р) визначено головну мету Нової української школи – виховання інноватора та громадянина, здатного на основі самостійного аналізу найрізноманітнішої інформації ухвалювати відповідальні рішення, дотримуючись прав людини та захищаючи інтереси особистості, громади, суспільства й держави [22].

З метою формування в учнів цілісної картини світу під час опанування соціального досвіду в межах НУШ з’явився новий інтегрований курс «Я досліджую світ». Він об’єднує 3 галузі: природничу, громадянську та історичну, соціальну та здоров’язбережувальну. На нашу думку, задля забезпечення компетентнісного підходу в освіті та формування патріотичних якостей підростаючого покоління доцільно було б до інваріантної складової навчального плану ввести курс «Українознавство», що теоретично інтерпретує ідею українськості в різних сферах наукових знань й у різних навчальних дисциплінах – в історії, літературі, етнопсихології, мові, географії тощо [29, с. 98]. На жаль, сьогодні «Українознавство» як курс за вибором вивчається лише в окремих закладах освіти і з кожним роком простежується зменшення їх кількості.

У сфері вищої освіти загрозливим є постійне скорочення викладання дисциплін суспільно-гуманітарного циклу (зокрема, української мови та літератури, національної та світової історії, правознавства, суспільствознавства). Враховуючи фундаментальний ціннісно-світоглядний та національно-консолідаційний потенціал цих дисциплін,

вважаємо за доцільне актуалізацію на державному рівні проблематики обов'язкового вивчення суспільних і гуманітарних наук у непрофільних вищих закладах освіти та їх ціннісного наповнення.

З огляду на чисельність української діаспори, яка прагне зберегти своє коріння і допомогти Україні у відстоюванні її незалежності, ключовим завданням є підтримка українознавчих шкіл за кордоном. Погоджуємося з думкою Л.Сорочук, що основна увага має бути зосереджена на освіту, організацію навчання українською мовою, забезпечення підручниками й книгами, створення умов для повноцінного й гармонійного навчання й виховання дітей українських родин у зарубіжжі й подальшого навчання у вищих навчальних закладах як в країнах проживання, так і в Україні [24, с.255].

У 2019 р. МОН України була затверджена навчальна програма українознавчого курсу «Я і Україна», яка розрахована на фахівців українських освітніх закладів за межами України, учителів суботніх та недільних шкіл українського зарубіжжя, а також батьків, які виховують своїх дітей на традиціях української національної культури [16]. Проте сьогодні фактично відсутні навчальні підручники та посібники для українознавчих шкіл за кордоном. Це є суттєвою проблемою для вчителів, які вимушені адаптувати мало придатні для закордоння підручники для закладів освіти України. Через брак державної підтримки і забезпечення українського освітнього процесу за кордоном вчительська спільнота намагається шляхом консолідації зусиль самостійно шукати шляхи виходу з цієї ситуації. Нещодавно українські вчителі в Нідерландах підготували серію українознавчих воркбуків «Глина» для дітей 4–6 і 7–9 років.

Визначальним чинником формування державної політики на засадах духовно-інтелектуального ціннісного національно орієнтованого розвитку українства є сфера науково-технічної діяльності. На необхідності пріоритетної державної підтримки розвитку науки як джерела економічного зростання і невід'ємної складової національної культури та освіти наголошується у Законі України від 26.11.2015 № 848-VIII «Про наукову і науково-технічну діяльність», у ньому закріплено амбітний показник, що держава забезпечує бюджетне фінансування наукової і науково-технічної діяльності у розмірі не менше 1,7 % ВВП України [13]. Імплементоване цим законом забезпечення бюджетного фінансування наукової діяльності, підвищення її престижності, підтримку та заохочення молодих вчених не виконується, витрати на науку в Україні постійно зменшуються (з 0,75% у 2010 р. до 0,47% у 2018 р.). [21].

З початком Революції Гідності, протестними акціями 2013–2014 рр. з метою безпосередньої різнобічної підтримки учасників Майдану найнеобхіднішими і найпотрібнішими засобами почав формуватися активний волонтерський рух. Однією з характерних особливостей українського волонтерства є його національно-патріотична спрямованість. Засновниця «Української Волон-

терської Служби» Анна Бондаренко так окреслила ціннісно-мотиваційну сферу осіб, зайнятих волонтерською діяльністю: «Зазвичай люди приходять у волонтерство через одну з таких причин: перша – це коли хочуть бути причетними до чогось цінного й великого; друга – заради саморозвитку, досягнень, власного розвитку та змін у своєму житті; є люди, які приходять у волонтерство, бо вони хочуть керувати і проявити себе і свій лідерський потенціал, і ще одна група – це люди, які самі отримали певний досвід, стикнулися з соціальною проблемою з друзями або у родині, і вони хочуть розв'язати конкретну проблему» [4]. Сьогодні в суспільному і науковому дискурсі України найбільш значущим результатом Революції Гідності, крім усвідомлення українцями необхідності побудови національної держави, вважається виникнення волонтерського руху як важливої складової громадянського суспільства і головної рушійної сили реформування країни.

В умовах військових дій на Сході України, окупації АР Крим та частини Донецької і Луганської областей Україна вперше в історії незалежності зіткнулася з проблемою масової внутрішньої вимушеної міграції. Станом на грудень 2019 р., за даними Єдиної інформаційної бази даних про внутрішньо переміщених осіб, взято на облік 1430111 переселенців з тимчасово окупованих територій Донецької і Луганської областей та АР Крим [18]. За даними звіту Центру моніторингу внутрішніх переміщень (IDMC) і Норвезького комітету з питань біженців (NRC) за 2017 р., Україна опинилася на першому місці в Європі та на 9 місці серед країн з найбільшою кількістю переселенців [6]. Новим викликом для українського суспільства постала проблема визначення ціннісних пріоритетів, пошуків культурних кодів, дискурсів, котрі б допомогли сформувати почуття належності внутрішньо переміщених осіб до нових громад. І хоча в процесі інтеграції ВПО у нові територіальні громади простежуються певні соціокультурні конфлікти, переважно через усталені стереотипи по відношенню до ВПО (чужі за духом, підтримують «Русский мир», не поважають українську мову, культуру тощо), різні дослідження підтверджують високий рівень інтеграції ВПО в приймаючі громади. Так, за результатами дослідження Київського міжнародного інституту соціології на замовлення Агентства ООН у справах біженців (лютий – березень 2016 р.) майже всі опитані ставляться до вимушених переселенців із Донбасу та Криму позитивно (по Україні – 43%, у місцях найбільшої концентрації переселенців – 58%) або нейтрально (47 і 34%); українці схильні сприймати переселенців як громадян, які мають рівні права з іншими та які стали заручниками ситуації і потребують підтримки (по Україні – 89%, у місцях найбільшої концентрації – 96%) [25].

Важливою складовою національно-ціннісної сфери гуманітарної безпеки України є етнокультурне відродження народів, що постраждали від різних форм

геноциду. Особливого значення набули проблеми, пов'язані з поверненням та облаштуванням в Україні депортованих народів, зокрема кримськотатарського як корінного народу України. Важливим кроком у вирішенні кримськотатарського питання стало прийняття 20 березня 2014 р. Верховною Радою України Постанови «Про Заяву Верховної Ради України щодо гарантії прав кримськотатарського народу у складі Української держави» [19]. 17 квітня 2014 р. було прийнято Закон України «Про відновлення прав осіб, депортованих за національною ознакою» № 1223-VII [17, с. 1010–1011]. Указом Президента України від 3 листопада 2014 р. № 841/2014 «Положення про Уповноваженого Президента України в справах кримськотатарського народу» [17, с. 1018]. 12 листопада 2015 р., через 71 рік після трагедії кримськотатарського народу, Верховна Рада України прийняла Постанову № 792-VIII «Про визнання геноциду кримськотатарського народу» [17, с. 1020]. Наразі задля забезпечення прав кримськотатарського народу в Україні необхідним бачиться ухвалення законодавчих актів «Про статус кримськотатарського народу в Україні»; «Про кримськотатарську мову в Україні»; «Про корінні народи в Україні».

Висновки і пропозиції. Військова агресія РФ, анексія АР Крим, гібридна війна з РФ зробила очевидним той факт, що здатність протистояти ворогу формується не лише на рівні військових дій, але й на рівні світогляду, складовою якого є формування системи національних цінностей, мовної, освітньої й етнокультурної політики та повернення історичної пам'яті. В законодавчих документах, прийнятих після 2014 р., особливий акцент зроблено на культурний, духовний та ідеологічний розвиток українського суспільства, зміцнення національної єдності, національно-патріотичне виховання учнівської молоді тощо. Попри значні здобутки української влади, виявлено проблемні зони аксіологічних вимірів державної безпеки, зокрема в ідеологічному протистоянні в умовах гібридної війни, державницьких підходах до формування патріотичного контенту в інформаційній сфері, викладових українознавчих практиках сучасної освіти, підтримці українського шкільництва за кордоном тощо. Також визначено недостатню присутність гуманітарної складової у стратегічних документах із національної безпеки України. Зважаючи на це, необхідним бачиться ухвалення Стратегії української гуманітарної політики, метою якої буде формування єдиного підходу органів державної влади до проблем національного ціннісно-смыслового наповнення гуманітарного простору України як важливого консолідуючого чинника розвитку українства, подолання стереотипів та пропагандистських міфів, інформаційної агресії РФ. Важливим є внесення змін до Закону України «Про національну безпеку України», в якому необхідно чітко окреслити безпекові загрози в гуманітарній сфері, актуалізувати її аксіологічну складову.

1. Аналітична доповідь до Щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2017 році». Київ: НІСД, 2017. 928 с.

2. Більшість українців підтримують мовні квоти. Укрінформ. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3097335-bilsist-ukrainciv-pidtrimuut-movni-kvoti.html>.

3. Власюк О. С. Національна безпека України: еволюція проблем внутрішньої політики: Вибр. наук. праці. Київ: НІСД, 2016. 528 с.

4. Волонтерство – це спосіб формування ідентичності людини, ціннісної основи та проактивної позиції», – засновниця «Української Волонтерської Служби» Анна Бондаренко. URL: <http://www.nrcu.gov.ua/news.html?newsID=92763>.

5. Гай-Нижник П., Чупрій Л. Національні інтереси, національні цінності та національні цілі як структуроформуючі чинники політики національної безпеки. Гілея. 2014. Вип. 84 (№ 5). С. 465–471.

6. Global Report on Internal Displacement 2018. Retrieved from. URL: <http://www.internaldisplacement.org/global-report/grid2018>.

7. За 5 років у прокат вийшли 110 українських фільмів, які заробили сотні мільйонів. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/2764558-za-6-rokiv-u-prokat-vijsli-110-ukrainskih-filmiv-aki-zarobili-473-miljoni.html>.

8. Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо мови аудіовізуальних (електронних) засобів масової інформації» від 23.05.2017 р. № 2054-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2054-19#Text>.

9. Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо частки музичних творів державною мовою у програмах телерадіоорганізацій» від 16.06.2016 № 1421- VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1421-19#Text>.

10. Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» №2704-VIII від 25.04.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#Text>.

11. Закон України «Про національну безпеку України» від 21.06.2018 № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>.

12. Закон України «Про повну загальну середню освіту» від 16.01.2020 № 463-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text>.

13. Закон України від 26.11.2015 № 848-VIII «Про наукову і науково-технічну діяльність». URL: <http://science.univ.kiev.ua/upload/iblock/810/810a7bdbcb2286807c0ecc7f594075fc.pdf>.

14. Зубченко С. О. Гуманітарна складова у стратегічних документах із національної безпеки України. Аналітична записка. Серія «Гуманітарний розвиток». № 3. 2019 URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2019-12/analit-zubchenko-humanitarian-policy-3-2019-1.pdf>

15. Каріх І. В. Інституційно-правові засади політики національної безпеки в гуманітарній сфері. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук: 21.01.01. Сумський державний університет; Національний інститут стратегічних досліджень. Київ, 2018. 218 с. URL: http://old2.niss.gov.ua/*public/File/2019_01_17/dis_Kari_kh.pdf

16. Котусенко О., Михайловська Н., Ціпка А., Бойко Т., Газізова О. Краснодемська І. Хоменко О. Бойко С. Навчальна програма з курсу українознавства для суботніх та недільних шкіл українського зарубіжжя. Українознавство. №1 (70). 2019. С. 110–133.

17. Крим в умовах суспільно-політичних трансформацій (1940–2015). Збірник документів і матеріалів. Друге видання: упоряд.: О. Г. Бажан, О. В. Бажан, С. М. Блащук, С. І. Власенко, Н. В. Маковська. Київ: ТОВ «Видавництво «Клію», 2016. 1092 с.

18. Міністерство соціальної політики України. URL: <https://www.msp.gov.ua/news/18030.html>.

19. Постанова Верховної Ради України «Про Заяву Верховної Ради України щодо гарантії прав кримськотатарського народу у складі Української Держави». Офіційний сайт ВР України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1140-18>.

20. Проєкт Закону від 31.10.2019 № 2362 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо навчання державною мовою в закладах освіти». URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67249

21. Репко Марія, Касперович Юлія. Скільки коштів витрачають на науку в університетах? Аналітична записка. URL: <https://ces.org.ua/money-for-science/>.

22. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14 грудня 2016 р. № 988-р Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/988-2016-%D1%80>.

23. Ситник Г. П. Державне управління у сфері забезпечення національної безпеки України: теорія і практика: автореф. дис. ... д-ра наук з держ. упр.: 25.00.01. Київ, 2004. 36 с.

24. Сорочук Л. Етнокультурна традиція українства у контексті світового культурного простору. Українознавчий альманах. 2015. Вип. 18. С. 252–256.

25. Ставлення українців до переселенців не змінилось за два роки з початку кризи – дослідження Агентства ООН у справах біженців. URL: <http://www.un.org.ua/ua/informatsiinytseentr/news/3888-stavlenniaukraintsiv-do-pe-reselestantsiv-ne-zminylos-zadva-roky-z-pochatku-kryzy-doslidzhenniaahentstva-onn-u-spravakh-bizhentsiv>.

26. Стратегія національної безпеки України, затверджена Указом Президента України від 14 вересня 2020 року № 392/2020. URL:

<https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037>

27. Стратегія національно-патріотичного виховання, затверджена Указом Президента України від 18 травня 2019 р. № 286/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286/2019#n11>

28. Указ Президента України № 534 від 1 грудня 2016 р. «Про пріоритетні заходи щодо сприяння зміцненню національної єдності та консолідації українського суспільства, підтримки ініціатив громадськості в цій сфері» URL: <https://www.president.gov.ua/documents/5342016-20814>

29. Ціпка А., Бойко Т., Газізова О., Бойко С. Програма курсу за вибором «Українознавство» для 5-11 класів закладів загальної середньої освіти України. Українознавство. 2020. № 1 (74). С. 98–147.

References

1. Analitichna dopovid' do Schorichnoho Poslannia Prezydenta Ukrainy do Verkhovnoi Rady Ukrainy «Pro vnutrishnie ta zovnishnie stanovysche Ukrainy v 2017 rotsi». Kyiv: NISD, 2017. 928 p. (in Ukrainian).

2. Bil'shist' ukraintsiv pidtrymuiut' movni kvoty. Ukrinform. URL: <https://vuv.ukrinform.ua/rubrics-sotsiety/3097335-bilsist-ukraintsiv-pidtrimuut-movni-kvoty.html>. (in Ukrainian).

3. Vlasiuk O. S. (2016). *Natsional'na bezpeka Ukrainy: evoliutsiia problem vnutrishnoi polityky*: Vybr. nauk. pratsi. Kyiv: NISD, 2016. 528 p. (in Ukrainian).

4. Volonterstvo – tse sposib formuvannia identychnosti liudyny, tsinnisnoi osnovy ta proaktyvnoi pozytsii, – zasnovnytsia «Ukrains'koi Volonters'koi Sluzhby» Anna Bondarenko. URL: <http://vuv.nrtsu.gov.ua/nevs.html?nevsID=92763>. (in Ukrainian).

5. Haj-Nyzhnyk, P. and Chuprij, L. (2014). “National interests, national values and national goals as structure forming factors of national security policy”, *Hileia*, vol. 84 (No. 5), Pp. 465–471. (in Ukrainian).

6. Global Report on Internal Displacement 2018. Retrieved from. URL: <http://vuv.internaldisplacement.org/global-report/grid2018>. (in English).

7. Za 5 rokiv u prokat vyjshly 110 ukrains'kykh fil'miv, iaki zarobyly sotni mil'joniv. URL: <https://vuv.ukrinform.ua/rubrics-tsulture/2764558-za-6-rokiv-u-prokat-vijsli-110-ukrainskih-filmiv-aki-zarobili-473-miljoni.html>. (in Ukrainian).

8. Zakon Ukrainy «Pro vnesennia zmin do deiakyykh zakoniv Ukrainy schodo movy audiovizual'nykh (elektronnykh) zasobiv masovoi informatsii» vid 23.05.2017 r. № 2054-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/lavs/shov/2054-19#Tekht>. (in Ukrainian).

9. Zakon Ukrainy «Pro vnesennia zmin do deiakyykh zakoniv Ukrainy schodo chastky muzychnykh tvoriv derzhavnoiu movoiu u prohramakh teleradioorhanizatsij» vid 16.06.2016 № 1421- 1421-VIII.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/lavs/show/1421-19#Tekht>. (in Ukrainian).

10. Zakon Ukrainy «Pro zabezpechennia funktsionuvannia ukrains'koi movy iak derzhavnoi» №2704-VIII vid 25.04.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/lavs/show/2704-19#Tekht>. (in Ukrainian).

11. Zakon Ukrainy «Pro natsional'nu bezpeku Ukrainy» vid 21.06.2018 № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/lavs/show/2469-19#Tekht>. (in Ukrainian).

12. Zakon Ukrainy «Pro povnu zahal'nu seredniu osvitu» vid 16.01.2020 № 463-IKh. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/lavs/show/463-20#Tekht>. (in Ukrainian).

13. Zakon Ukrainy vid 26.11.2015 № 848-VIII «Pro naukovu i naukovo-tekhnicnu diial'nist'». URL: <http://stsientse.univ.kiev.ua/upload/iblotks/810/810a7bdbtsb2286807ts0etsts7f594075fts.pdf>. (in Ukrainian).

14. Zubchenko S. O. (2019) *Humanitarna skladova u stratehichnykh dokumentakh iz natsional'noi bezpeky Ukrainy*. Analichna zapyska. Seriya «Humanitarnyj rozvytok». № 3. 2019 URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2019-12/analit-zubchenko-humanitarian-politsy-3-2019-1.pdf>. (in Ukrainian).

15. Karikh I. V. (2018) *Instytutsijno-pravovi zasady polityky natsional'noi bezpeky v humanitarnij sferi*. Dysertatsiia na zdobuttia naukovoho stupenia kandydata politychnykh nauk: 21.01.01. Sums'kyj derzhavnyj universytet; Natsional'nyj instytut stratehichnykh doslidzhen'. Kyiv, 2018. 218 p. URL: http://old2.niss.gov.ua/*publits/File/2019_01_17/dis_Karikh.pdf(in Ukrainian).

16. Kotusenko O., Mykhajlovs'ka N., Tsipko A., Bojko T., Hazizova O. Krasnodems'ka I. Khomenko O. Bojko S. Navchal'na prohrama z kursu ukrainoznavstva dlia subotnykh ta nedil'nykh shkil ukrains'koho zarubizhzhia. *Ukrainoznavstvo*. №1 (70). 2019. Pp. 110–133. (in Ukrainian).

17. BAZHAN, O., comp., et al. (2016). *Crimea under Social and Political Transformations (1940–2015)*. Collected Documents and Materials. 2nd ed. Kyiv: Klio, 1092 p. (in Ukrainian).

18. Ministry of Social Policy of Ukraine. [online] Available at: <https://www.msp.gov.ua/news/18030.html> (in Ukrainian).

19. Resolution of Verkhovna Rada of Ukraine “On the Declaration of Verkhovna Rada of Ukraine as for the Guarantee of Rights of Crimean Tatar People as Part of the Ukrainian State”. [online] Official Website of the Verkhovna Rada of Ukraine. Available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1140-18> (in Ukrainian).

20. Proiekt Zakonu vid 31.10.2019 № 2362 «Pro vnesennia zmin do deiaknykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy schodo navchannia derzhavoiu movoiu v zakladakh osvity». URL: http://v1.ts1.rada.gov.ua/pls/zveb2/vebprots4_1?pf3511=67249(in Ukrainian).

21. Repko Mariia, Kasperovych Yuliia. *Skil'ky koshtiv vytrachaiut' na nauku v universytetakh? Analichna zapyska*. URL: <https://ces.org.ua/money-for-science/> (in Ukrainian).

22. Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 14 hrudnia 2016 r. № 988-r Pro skhvalennia Kontseptsii realizatsii derzhavnoi polityky u sferi reformuvannia zahal'noi seredn'oi osvity «Nova ukrains'ka shkola» na period do 2029 roku. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/lavs/show/988-2016-%D1%80>. (in Ukrainian).

23. Sytnik, G.P. (2004), “Public administration in the field of national security of Ukraine: Theory and Practice”, Dr. Sc. Thesis, Theory and History of Public Administration, National Academy for Public Administration under the President of Ukraine, Kyiv, 2004. 36 p. (in Ukrainian).

24. Sorochuk L. *Etnokul'turna tradytsiia ukrainstva u konteksti svitovoho kul'turnoho prostoru*. *Ukrainoznavchij al'manakh*. 2015. Vyp. 18. Pp. 252–256. (in Ukrainian).

25. The Attitude of Ukrainians to Displaced Persons Has Not Changed in Two Years since the Crisis – a Study by the UN Refugee Agency. [online] Available at: <http://www.un.org.ua/ua/informatsiinyi-tsentr/news/3888-stavlenniaukraintsiv-do-pereseleentsiv-ne-zmynilos-zadva-roky-z-pochatku-kryzy-doslidzhenniaahentstva-oon-u-spravakh-bizhentsiv> (in Ukrainian).

26. Stratehiia natsional'noi bezpeky Ukrainy, zatverdzhena Ukazom Prezydenta Ukrainy vid 14 veresnia 2020 roku № 392/2020. URL: <https://vvv.president.gov.ua/dotsuments/3922020-35037> (in Ukrainian).

27. Stratehiia natsional'no-patriotichnoho vykhovannia, zatverdzhena Ukazom Prezydenta Ukrainy vid 18 travnia 2019 r. № 286/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/lavs/show/286/2019#n11>(in Ukrainian).

28. Ukaz Prezydenta Ukrainy № 534 vid 1 hrudnia 2016 r. «Pro priorytetni zakhody schodo spryiannia zmitsnenniu natsional'noi iednosti ta konsolidatsii ukrains'koho suspil'stva, pidtrymky initsiatyv hromads'kosti v tsij sferi» URL: <https://vvv.president.gov.ua/dotsuments/5342016-20814>. (in Ukrainian).

29. Tsipko A., Bojko T., Hazizova O., Bojko S. Prohrama kursu za vyborom «Ukrainoznavstvo» dlia 5-11 klasiv zakladiv zahal'noi seredn'oi osvity Ukrainy. *Ukrainoznavstvo*. 2020. № 1 (74). Pp. 98–147. (in Ukrainian).